

Bernarda Oman

Izar Lunaček

TARTUFFE ALI IDEOLOGIJA V AKCIJI

Nikoli mi ni bilo jasno, zakaj Molièra še kar igrajo. Kakšne so to teme za današnji čas: meščan, ki bi bil plemič; plemič, ki ne mara zlaganosti svojega razreda; svetohlinec, ki se zaleze v družino? A ne diši vse to preveč po zelo konkretni dobi vzpona buržoazije med rahljanjem verskih in rodbinskih spon? Kakšno zvezo ima to z nami, danes, ko plemstva ni, duhovnost je privatna, razredi pa se – veselo zalezeni vsak v svoj mehurček – med sabo skoraj ne srečujemo? Sploh *Tartuffa* sem imel na sumu, da ga igrajo iz navade: kot eno redkih meščanskih komedij, ki jo je imela rada bivša Juga, ker jo je nekoč državna cerkev prepovedala, zdaj pa se je črnim zapovedano smejeti.

Takole nasršen sem se lotil branja novega prevoda in brž spoznal, kako zelo sem menil mimo. Molière je klasika: kot Shakespeare je vezan na okoliščine, a jih z občutkom za odtenke preseže v taki meri, da reč odpluje v obče in se nanaša na celo paleto situacij – vključno z našo. *Tartuffe* se res zdi, kot da v času vzpona razsvetljenstva pljuva na mračnjaške moraliste, ampak v resnici je odlična analiza vsake ideologije, leve ali desne, ki se skuša vštuliti v življenja državljanov.

Kot se za ideologijo spodobi, tudi *Tartuffe* sprva nastopi neotipljivo; kot nekaj, kar se ne pokaže in ki zgolj povzroča, da se kup ljudi okrog tega, kakšen vpliv ima, prička. Gospa Pernelle ga zagovarja, a dokaj v abstrakciji, medtem ko so njegove žrtve zgrožene nad tem, kako jim razpredene lovke kvarijo veselje: od golega druženja pa do izbire stalnih partnerjev. Gospa Pernelle je nad ideologijo, ki je usmerjena na tiste, ki imajo v sebi še kaj soka, od daleč že lahko navdušena. A ko bo videla, kako ji *Tartuffe* oropa sina imetja, bo vsa osupla, češ kako je to mogoče – kot vsak pasiven, upokojenski podpornik strank z očarljivo nekrofilskimi pamfleti.

Ko pozneje – o Tartuffu še kar ni sledu – spoznamo glavnega duhovnika njegove vere, hišnega gospodarja Orgona, nam je stvar manj jasna. Starka je odmaknjena od življenja; zakaj pa bi te zombije podpiral čisto čil možakar, z mlado ženo, ki bi od življenja znal še kaj imeti? Kje se je Tartuffe zalezal v Orgona, ni jasno, a je prav zato bolj strašljivo. Vtis je, da Orgon za Tartuffove čare ni bistveno bolj ranljiv kot kdo drug, a da si ga je Tartuffe pač izbral za tarčo, ker ima oblast v gospodinjstvu in je tako super točka dostopa do dobrin. In Orgona je, ko ga spoznamo, že povsem okužil: misliti ne more na nič drugega kot na Tartuffa blagostanje in kot vsak gostitelj uspešnega parazita vse svoje žitje posveča zgolj prinašanju pred nos zajedavcu vse, kar bi si ta utegnil poželeti: od denarja prek nepremičnin pa do neveste. Orgon je uročen od ideologa in ta se že pripravlja, da ga izrine in zavrže kot izcuzano lupino.

Ko se Tartuffe končno pojavi, občinstvu sprva ni jasno, od kod mu taka moč. V prvem prizoru je zgolj prosevno svetohlinski, karikatura *wannabe* svetnika, ki glasno in za publiko naroča biče. Čim pa se znajde sam z Elmiro, uzremo še njegovo temno plat, a tudi ta je komično pretirana – Tartuffe si prizadeva Elmiro zaplesti v afero s čudovitim leporečjem, ki trdi, da se bo prek nje združil z Bogom samim, saj le-ta to zvezo odobrava.

Tu naletimo na prvo lastnost ideologije: sklicevanje na velikega Drugega. Tartuffe v drami nikdar ne trdi, da kaj počne zaradi sebe. V vsem sledi le božjim navodilom in le v imenu Njega žrtvuje tako sebe kakor druge. Od izгона Damisa ne odstopi, ker to ni po božji volji; hišo jim jemlje, ker tako velewa zakon; Orgona aretira, ker skrbi za kralja. Celo ko na koncu zmagovit pride prevzet oblast nad hišo, se ne baha s prevaro, ampak nastopa z enako nesebičnim besednjakom. Ideologija deluje le, če ji na neki ravni verjame tudi njen koristnik. Le to ga odreši odgovornosti za zla dejanja, vedno izvedena v imenu višjega cilja. Ideologija ga zaščiti ne le pred nasprotniki ampak tudi pred njim samim. Tartuffe je kot režimski eksekutor, ki kljub jasni motiviranosti umora z borbo za oblast in osebnimi zamerami svoji žrtvi tik pred sproženim metkom pove, da jo zgolj kaznuje za izdajo ljudstva. To morajo slišati tako on kot žrtev kot tudi tisti tretji, za katerega se ideologija uprizarja.

Prizoru z zapeljevanjem Elmiro in Damisovim posredovanjem sledi prizor, v katerem Tartuffe prepriča Orgona, naj ne verjame Damisu, prav s tem, da krivdo jemlje nase in svojega tožnika zagovarja. Tartuffova strategija tu priča o še dveh važnih komponentah ideologije. Prvič, da se ideološko varanje ne dogaja zgolj na ravni izjavljanja, ampak tudi na ravni branja le-tega, kjer ideologija vara prav s tem, ko hlina, da s tem branjem ne računa, in cinično laže prek izrekanja resnice («Zakaj mi govoriš, da greš v Krakov, ko pa veš, da bom računal, da lažeš, in mislil, da ne greš v Krakov, ti greš pa res tja!» se razburi lik v nekem vicu); in drugič, da je za uspešnost ideološkega uroka nujno, da imamo agresorja za žrtev.

Ideologija ima zelo konkretne cilje – svojim nosilcem pridobiti posest in gonske usluge –, toda njena mreža je v celoti namenjena ustvarjanju nasprotnega vtisa: da očitnim žrtvam pregona zgolj pomaga izpolniti namere višjega ideala.

Prav, taka je torej ideologija, toda kako razblinimo njen čar? Molière jasno nakazuje, da razumski pristop ne zaleže. Vsak argument je zavrnjen kot klevetanje, kot *fake news*, kot napad s stališča privilegija. Pa pomaga razgaljenje namenov za ideologijo? Ni čisto jasno. Elmira tako meni, toda težko razgališ ideologijo, ki si verjame in ostaja znotraj vloge tudi, kadar meni, da je sama. Zanimiv vidik slavnega prizora, v katerem skuša Elmira skritemu možu razkriti Tartuffove namene, je, da bi Orgon za Tatruffa morda celo našel opravičilo tudi, če bi ta Elmiro res naskočil. To, kar Orgona dejansko zgane, ni Tartuffovo zapeljevanje Elmiro (Elmira kar naprej kašlja in trka, Orgona pa ni izpod mize), ampak dejstvo, da Tartuffe prizna svoje zapeljevanje Orgona. Šele ko ga Elmira pošlje pogledat, če se mož kje ne skriva, Tartuffe pa se pohvali, da ga ima ovitega okrog prsta in bi mu Orgon oprostil tudi, če bi ju zalotil *in coitu*, se njegov urok razblini. Ideologija neha delovati, če je slišana, kako opiše lastno delovanje. Ideolog je lahko zaloten s prsti v marmeladi, pa bo opravičen; lahko govori o svojih prestopkih, pa bo spoznan za žrtev; če pa je slišan, kako se nekomu tretjemu baha z vlečenjem podpornikov za nos, bo imel pri njih težave.

Tako torej človeka rešimo iluzije, toda kaj deluje v boju z ideologom? Molièrov odgovor je, da tako rekoč nič. Kleant, ki se ga pogosto razume kot nosilca drže igre – kot človeka, ki je zmožen ločiti poštenjaka od bleferja in je imun na ideološke uroke – je nemočen. Govori pametno, a tako Orgon kot Tartuffe nad njim le zamahneti z roko in gresta molit vsak k svojemu božanstvu. Glas razuma je morda res pohvalen, a v borbi z ideologijo ne zaleže nič. Kaj pa kaj bolj iracionalnega: napad na ideologa, ki naj ga, mevžo, prestraši in prežene? To pot ubere Damis, a se slabo izteče: odkrit napad samo spelje vodo na mlin Tartuffa, ki rad zdrzne v vlogo žrtve. Odkrit napad na ideologa te potisne v lik agresorja in čez hip si razdedinjen in pognan spod rodne strehe. Enak pristop ubere Orgon, ko končno spregleda, a prav tako konča razlastninjen in na begu pred zakonom.

Diametralno kontra strategijo si izbere Marijana: čeprav se ji Tartuffe gnusi, ob očetovi ideji, naj ga omoži, ne ugovarja in vdano čaka, da stvar mine. Ko ji Dorina naslika zombijevsko usodo (obiski v plesnivih hišah, poljubljanje pegavih ročic z zaprašeni kavčev), se šele zdrzne, a napreduje zgolj do vizije samomora.

Tretja strategija, spustiti se v ples z ideologom, je ta, ki se je loti Elmira v prvi skupni sceni s prevarantom – njegove spletke zazna, a jih napol presliši ter očarljivo zdrzne mimo, da bi dosegla lastni cilj (preprečiti poroko s pastorko) –, a njene učinkovitosti ne utegnemo preveriti, ker jo prekine Damis. Diplomatski ples je vsekakor pot, ki zna na kratki rok ublažiti najhujše učinke ideologa, a znebiti se ga bržčas žal ne more. Šele Elmirina zaresna kontra-spletka Tartuffa razkrinka, tako da se zazdi, da se klin lahko le s klinom zbija, a na žalost tudi to nič ne pomaga, če slepar takrat že drži vso moč v svojih rokah.

Na koncu, skratka, dokaj depresivno kaže, da proti polno razraščeni ideologiji lahko kaj ukrene le neki razsvetljeni vladar, bog iz mašine, ki vse vidi in vse ve ter na koncu sestopi z neba, da postavi reči spet na svoje mesto. Kralj je tu iluzoren lik: oko, ki je iz sveta dovolj izvzeto, da vidi objektivno, a ima obenem moč, da vanj poseže v skladu s svojo vizijo, ne da bi si nakopal ugovore. Ta lepa ideja se seveda sfizi že ob zgodovinski realnosti, saj je

bil kralj komedijo primoran prepovedati, čeprav, kot se je izrazil v sporočilu za javnost, naj bi bil sam sicer zmožen videti razliko med resničnim vernikom in svetohlincem, a take modrosti ne sme predvideti pri javnosti, ki bi si utegnila Tartuffa vzeti za zgled ali pa kar počez zasovražiti vse vernike. Za razliko od zaključka igre, skratka, kralj ni ideološko imun: da bi ohranil zaledje Cerkve, prepove *Tartuffa*, ob tem pa vztraja, da počne to v višje dobro, za zaščito zlahka zavedenih dušic plebsa.

Kaj nam torej to pove o tem, kako ukrepati v sodobnem času? Pametovanje ne pomaga, direkten napad tudi ne, kot tudi ne čakanje, da vsa mora mine. Pravičnega Boga ni: nad nas se zgrinja dvojna salva desničarskega *hate-speecha* in vse bolj dlakocepskih PC-litanij. Poskus iskrene kontre proti enim ali drugim je obsojen na propad: če bo preveč razumska, bo spregledana; če bo premogla kanček agresije, bo že spoznana za napad na žrtve. Pa vendar: v tekstu smo pustili še en lik, in to ne najmanj važnega.

O Dorini nismo še nič rekli, čeprav nastopa kot Tartuffova nasprotnica in občasno plete spletke proti njemu. Dorina sama priznava, da nima moči (edina v igri iz nižje kaste je, služabnica, brez pravice glasovanja), in se soočenju s Tartuffom ogne. Z njim se ne spušča v dvoboj, ker ve, da nič ne more, si pa s humornim pridušanjem na svojo stran dodobra pridobi občinstvo. In mogoče je Dorina, ne pa Kleant, zastopnica Molièra. Soočiti se s tem, da se ne da nič spremeniti, in se zadovoljiti s pikanjem luknjic v mašino, da reč zadiha in gladkeje steče. Tako se da zoprne čase preživeti, če že ne spremeniti. Če nas, seveda, kralj ne izloči iz programa, ker je menda v skrbeh za tupe revčke, v resnici pa za svojo rit.

Po nemilosti, ki jo je doživel *Tartuffe*, Molière ni napisal nobene tako družbeno dražljive igre več.

Ga je pa spet uprizoril 25 let pozneje, ko se je klima nekolikanj pomirila. In igrali so ga spet in spet. In spet, do danes. Ha. Se je na koncu le splačalo, gospod Dorina?

Jure Henigman